

УДК 364.22

Івашків В.О., ст. викл. ©*Навчально-науковий інститут підприємництва та перспективних технологій
при Національному університеті «Львівська політехніка»***ПРОБЛЕМИ СТАНОВЛЕННЯ СЕРЕДНЬОГО КЛАСУ В УКРАЇНІ**

У статті проаналізовано понятійний апарат тлумачення бідності, виділено характерні ознаки середнього класу та висунуто пропозиції щодо формування нової концепції соціального розвитку України та її регіонів для підвищення якості життя населення та формування середнього класу на основі досягнення масової купівельної спроможності всіх верств населення.

Ключові слова: середній клас, соціальний розвиток, бідність, соціальне розширення, рівень доходів, диференціація

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями.

Проблема полягає у тому, що до складу безробітних та бідних у результаті низької заробітної плати та її заборгованості потрапили чимало представників колишнього середнього класу країни. До прошарку бідних увійшли багато працівників престижних професій: викладацький персонал вузів, професійні медики, науковці, вчителі.

Соціальне розширення в Україні характерне тим, що до категорії бідних потрапили верстви населення, які за освітнім та фаховим рівнем у розвинутих країнах складають основу середнього класу та рушійну силу інноваційного розвитку [5].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Попередні дослідження проблеми бідності та становлення середнього класу ґрунтуються на працях В.Оджбона, С.Рішена, П.Тоусенда, О.Каннаса, які концентрували увагу на універсальних підходах до визначення цього поняття, однак, не містили характеристики всіх факторів та аспектів бідності. Українські дослідники Ю.І.Саєнко, Г.З.Гомусова, В.П.Бевз застосовували методичні підходи до визначення бідності та особливості її прояву. В Україні вивченням аспектів диференціації населення за заробітною платою та доходами займаються такі провідні вчені як Лібанова Е.М., Новиков В.М., Ревенко А.П., Куликов Г.Т., Гнибіденко І.Ф., Колот А.М., Черенько Л.М. та інші.

Постановка завдань (формулювання цілей):

- 1) аналіз понятійного апарату тлумачення бідності взагалі;
- 2) виділення характерних ознак середнього класу;
- 3) визначення шляхів подолання гостроти соціального розширення в Україні.

Виклад основного матеріалу. Середній клас у структурі розвинутих суспільств є сукупністю соціальних прошарків, які займають проміжне становище

між основними класами (вищим і нижчим) у системі соціальної стратифікації і концентрації найбільш кваліфікованої дієздатної та активної категорії суспільства.

Практично у всіх розвинутих країнах питома вага середнього класу становить 55-60%. Сучасні наукові визначення середнього класу відрізняються різноманітністю ознак, які вкладаються в сутність та економічну природу усього прошарку населення. Публікації останніх років (В.Мандибура, Е.Лібанова, Т.Кірян, М.Шаповал та ін.) сходяться до думки, що середній клас – це соціальна спільнота, яка отримує рівень доходів, що дають змогу їй жити в умовах достатку й заможності і таким чином, робить ці верстви населення потужним гарантом збереження суспільної та політичної стабільності в країні. Ці погляди теоретично обґрунтовують поняття середнього класу як соціальної структури суспільства, пов'язуючи його головним чином з рівнем достатку [7].

Можна назвати такі ознаки середнього класу:

- обсяг реальних сукупних доходів;
- наявність доходів від власності (земля, нерухоме майно, акції);
- рівень освіти, професійний рівень;
- можливість розробки і здійснення довгострокової стратегії зростання особистого добробуту.

Одні дослідники визначають приналежність до середнього класу за рівнем прибутку та споживання, інші – за рівнем доходів, треті – за рівнем заробітної плати, четверті – за рівнем витрат, накопичення тощо. Варто виокремити єдиний підхід.

Стратегія подолання бідності – це важливий крок до формування середнього класу, бо вона передбачає підвищення рівня доходів населення. Але розгляд проблеми бідності шляхом зростання рівня доходів являє собою часткове, однопланове явище. Такий підхід віддзеркалює тільки напрями часткового подолання породження бідності, хоча ці причини і є важливими (скорочення рівня зайнятості населення, зростання безробіття, низький рівень заробітної плати та заборгованості по її сплаті). Подолати існуючу соціальну структуру суспільства можна шляхом створення масової купівельної спроможності всіх прошарків населення. При існуючій системі, з однієї сторони, є невеликий багатий прошарок населення, який з точки зору споживання може дозволити собі все, а з іншої – найбільший за кількістю бідний прошарок населення, який володіє недостатньо високою купівельною спроможністю. При реорганізації господарського порядку потрібно створити передумови для подолання цього суперечливого становища, який гальмує розвиток та побудову ефективної соціальної системи економіки.

Розв'язання проблеми подолання бідності треба розглядати комплексно, а саме враховувати склад сім'ї, освіту і культуру, стать, здоров'я та ін.

Узагальнюючи всі показники можна визначити стратегію комплексної програми подолання бідності й створення умов становлення та підтримки середнього класу, як фактору соціально-економічної рівноваги в період кризового стану держави.

Створення моніторингу щодо формування середнього класу дозволить забезпечити відслідкування позитивних зрушень у цьому питанні.

Для цього необхідно розробити чітку науково-обґрунтовану систему стратифікації населення за ознакою соціального статусу.

Бідність, як явище знайоме людству з глибокої давнини. Проблема бідності переймалися філософи чи не всіх стародавніх цивілізацій: Єгипту, Індії, Китаю, Греції і Риму. Не оминули проблеми бідності і християнства. Суспільства завжди визначали не тільки свою позицію щодо бідних, а й ті дії, що мали їх підтримувати.

Так, даючи древньому народу Ізраїль свій Закон, Ієгова велить, аби хлібороби під час збору врожаю не жали свої поля до кінця, не обирали дочиста оливкові дерева та виноградники [2]. Ці Закони віддзеркалювали піклування про прибульців, сиріт, удів та інших знедолених.

Мали минути тисячоліття розвитку людства, не реалізуватися десятки утопічних схем соціального розвитку суспільства, поки не стало зрозуміло, що нерівність, яка є підґрунтям бідності, подолати неможливо, однозначно як і бідність. Нерівність обумовлена як об'єктивними відмінностями різних індивідів, так і різними пріоритетами та цінностями політики.

Відповідно до рішення Ради ООН із соціально-економічного розвитку від 19 грудня 1984 року, «до бідних належать особи, родини, групи населення, чії ресурси є настільки обмеженими, що не мають змоги вести мінімально прийнятний рівень життя у країнах проживання» [3]. Бідність, сучасна наука трактує як багатогранне явище, масштаби якого не можна зменшити, зводячи його визначення тільки до однієї сторони людського буття – матеріального стану. Безперечно, нестача коштів зумовлює погане харчування, хвороби, зазвичай низький рівень освіти тощо. Але водночас і за наявності цілком достатніх доходів не завжди є доступ до якісних медичних та освітніх послуг, до чистої питної води та безпечних продуктів харчування.

Виходячи з того, що основними проявами бідності є недостатність споживання, низький рівень освіти і погане здоров'я, ООН фіксує увагу на чотирьох основних характеристиках бідності [4]:

- коротке життя;
- низька професійно-освітня підготовка;
- позбавлення нормальних умов життя – чистої питної води, медичних послуг, якісного харчування;
- вилучення з суспільного життя, соціальна ізоляція.

У різних країнах ці прояви комбінуються по-різному, різняться і їх рівні. Проте надто важко оцінити, ранжувати їх за значенням, хоча певні індикатори є для кожного. Цілоком зрозуміло, що сам зміст бідності, критерії її визначення змінюються з розвитком цивілізації, з одного боку, і надзвичайно сильно залежать від політичних настанов та орієнтацій суспільства – з іншого.

Бідність, як соціально-економічне явище безпосередньо пов'язана як з рівнем економічного розвитку, так з нерівністю у доступі до матеріальних та нематеріальних благ. Це означає, що, по-перше, бідність існує завжди, змінюються лише її форми та прояви, а по-друге, бідність є відносною у часі та просторі – кожна країна в конкретний проміжок часу використовує своє трактування бідності. Так, у країнах з низьким рівнем соціально-економічного розвитку бідність віддзеркалюється у таких явищах, як голод, відсутність доступу до чистої питної води, неписьменність, висока смертність від інфекційних та паразитарних захворювань, які сучасними засобами медицини успішно лікуються. В країнах з

високим рівнем добробуту бідність може ототожнюватися із відсутністю коштів на товари тривалого користування, з неможливістю отримання кредиту чи відсутністю доступу до професійної освіти.

Визначення критеріїв бідності є невід'ємною складовою всіх національних стратегій і програм зниження бідності. Відповідно вирішального значення набуває варіант трактування категорії «бідності» населення України. Проблема бідності населення України лежить в площині іншого понятійного апарату, аніж той що розглядався вище.

За умов відтягування часу у вирішенні проблем бідності в Україні з'являються усе нові верстви бідних, так звані «нові бідні». Часто – це працездатні громадяни, які не в стані заробити достатню кількість коштів для того, щоб уримувати сім'ю. На думку, Н.Римашевської, «нові бідні» за освітою, професійною підготовкою, соціальним статусом ніколи не були і не могли бути бідними [6].

На думку, Е.Лібанової, існує бідність «сильних» та «слабких»: бідність «слабких» - це бідність непрацездатних або частково непрацездатних осіб, осіб з особливими потребами. Така бідність має соціальне забарвлення, вона обумовлена демографічними особливостями окремих категорій населення. Певні прояви бідності «слабких» спостерігаються в будь-яких суспільствах, але підтримка вразливих верств належить до основних функцій держави має здійснюватися на засадах соціальної допомоги, а не соціального страхування. На відміну від бідності «слабких», бідність «сильних» виникає переважно в кризових умовах, коли повноцінні працездатні особи не з власної вини не в змозі забезпечити своєю працею прийнятні в суспільстві стандарти способу життя. У цьому контексті бідність «сильних» має переважно економічну природу. Власне тому, в першу чергу, потрібно будувати механізм подолання бідності «сильних», які сформулюють здорове, гармонійне суспільство, в якому бідність «слабких» буде поступово скорочуватися.

Висновки даного дослідження.

Необхідною умовою розв'язання проблем соціальної модернізації України в контексті глобалізаційних перетворень є забезпечення усталеного економічного зростання та відповідного соціального розвитку з метою формування потужного середнього класу.

Формування нової концепції соціального розвитку України та її регіонів, повинно бути повністю орієнтоване на досягнення такої мети, як підвищення якості життєдіяльності населення на основі:

- подолання його надмірної економічної та соціальної поляризації;
- скорочення бідності;
- усунення структурних протиріч між попитом на робочу силу та її пропозицією;
- розвиток соціальної інфраструктури [3].

Необхідною є концепція консолідації, яка об'єднувала б зусилля всіх зацікавлених сторін у досягненні бажаних результатів, а саме:

- 1) створення умов для формування самодостатнього суспільства через наявність місткої територіальної галузевої системи продуктивних робочих місць,

забезпечення належного рівня доходу, добробуту та соціального споживання, достатньо високу якість послуг освіти та охорони здоров'я;

2) забезпечення стабільних гарантій соціальної захищеності та державної підтримки соціально-вразливих верств населення;

3) формування ефективної системи регулювання соціального захисту населення з рівним доступом усіх громадян до базових соціальних послуг суспільно-прийнятної якості, насамперед медичного обслуговування та освіти;

4) істотне підвищення рівня життя населення на основі випереджаючого зростання реальної заробітної плати порівняно з іншими складовими його сукупних доходів та поступовим розширенням соціальної допомоги непрацездатному населенню з метою усунення найбільш гострих проявів бідності [4].

Подальші дослідження будуть спрямовані на обґрунтуванні практичних рекомендацій побудови механізму подолання бідності України на прикладі окремого регіону та формування середнього класу.

Література

1. Лібанова Е.М. Бідність населення України: методологія, методика та практика аналізу: монографія/Е.М.Лібанова. – КНЕУ, 2008. – 330с.

2. Левит 19:9,10; Второзаконіє 24:19-21.

3. Рампракаш Д. Статистическое исследование – доклад на совещении по статистике домашних хозяйств / Рампракаш Д. – Женева, 14-17 марта 1994 года

4. Human Development Report 1997.- New York: UNDP, 1997. – P.5.

5. Соціальний розвиток України: сучасні трансформації та перспективи / С.І.Бандур, Т.А.Заяць, В.І.Куценко та ін. За заг ред. Дор-ра ек.наук, проф., чл.-кор.НАН України Б.М.Данилишина. -2-ге вид.доповн, переробл.Черкаси:Брама – Україна, 2006. -620с.

6. Жеребин В.М., Романов А.Н. Уровень жизни населения / А.Н.Романов А.Н – М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2002. – 592с.

7. Середній клас України: теорія та сучасні тенденції становлення. – К.:Видавничий дім «Корпорація», 2004. -582с.

8. Борецька Н.П. Соціальний захист населення на сучасному етапі / Н.П.Борецька – Донецьк - 2001. - 351с.

Summery

The article analyses the apparatus of poverty is characterized by signs of the middle class and made suggestions for the formation of a new concept of social development and its regionivdlâ improve the quality of life of the population and the formation of middle class-based mass purchasing power of all strata of the population.

Keywords: *the middle class, social development, poverty, social stratification, the level of income differentiation*

Рецензент - к.е.н., доц. Батюк Б.Б.